

Emlékezzünk a holokaust endródi áldozataira

Endrőd életében az első hiteles feljegyzés velük kapcsolatban Ágoston János tudományos értekezésében 1824- ben olvasható: „Gyapjút a helyi zsidóknak adtak el.”

Lélekszámuk 1934-ben községünkben 80 fő volt. (Dr. Hunya Sándor: Endrőd története a gyulai uradalomban.) Benne éltek a község testében, becsületes munkájukkal, nagy szakértelmükkel tiszteletnek, szeretetnek és megbecsülésnek örvendhettek. Soha köztük és a község más vallású lakói között vallási, etnikai probléma nem akadt. Lélekszámuk 91 volt a második világháború kezdetekor. Persze, számarányuknál nagyobb volt gazdasági, és kulturális szerepük. Üzleteik, műhelyeik nagyobbak, korszerűbbek voltak. Megfelelő üzleti tartalékkal, tőkével és széles üzleti kapcsolatokkal rendelkeztek.

1893 és 1914 között saját iskolájuk is volt az imaházuk mellett. Ám a tanulók csekély száma miatt az megszűnt. Attól kezdve a gyermekeik kivétel nélkül a helyi római katolikus iskolába jártak, állami iskola nem lévén. Utána zömmel a helyi rk. Polgári Iskolában tanultak tovább, bár akadt, ki távoli városokban, gimnáziumokban gyűjtötte a tudást, ami az egyetemre való bejutást segítette. Az 1920-as évben már orvos, állatorvos, tanár is került közülük.

Tragikus sorsuk a második világháborúval kezdődött. Előbb a sárga csillaggal való megjelölést kellett vállalniuk. Ez még nem jelentett problémát sem a község, sem zsidók között. Magyarország német megszállásával fordult sorsuk tragikusra.

1944 nyarán, Hirschl Mihály elmondása szerint: „... a község vezetősége, hivatalnokok útján, baráti hangon tudatta velünk a várható dolgokat...” Májusban a csendőrök Kisállásra gyűjtötték őket, a Nagyistállóba. Ez a kezdet nem volt még elviselhetetlen, de kényelmetlen és megalázó. Ismerőseink, barátaink, akadály nélkül meglátogathatták őket, és segíthettek, amivel tudtak. Pár nap múlva azonban azzal az ürüggyel, hogy a közlekedés problémás, áttelepültek Endrőd belterületére. „Szállásunk: Dr. Izsák Adolf lakása, a volt imaházunk, és a Grósz Fatelep volt. Más területről ismeretlen csendőrök és rendőrök érkeztek. A problémák rohamosan szaporodtak. 1944. június 15- én este hat ismeretlen csendőr vette át a csoportot. Vezetőjük egy hadnagy volt. Késő este Gyomára tereltek bennünket. Annyi csomagot vihettünk, amit kézben elbírtunk. Gyerekek, öregek, nők, férfiak, betegek vánszorogtak goromba felügyelet mellett. A község lakói valahogy megtudták. Gyűltek a fatelep környékén. Voltak 2-3 százan. Ők nem jöhettek be a Gyomára vivő betonúton, hanem az út szélén, a Holt Körös mederoldalában kísérték. A gyomai állomáson a környező községekből érkezett sorstársainkkal ezrednyire

szaporodtunk. A sötétség leple alatt marha vagonokba zsúfoltak. A Szolnoki Cukorgyár lett a gyűjtőhely. Itt már keretlegények vettek kezelésbe... Nem volt irgalom. Mindenüktől megfosztottak. Néhányunkat külön kihallgatásra vittek. Grószt úgy megverték, hogy rövidesen belehalt. Aztán két csoportba osztottak. Egyik részt Ausztriába mezőgazdasági munkára, a másikat Auschwitzba. Azoknak a neve kerül a kivégzettek listájára. Minket az előretörő orosz seregek mentettek meg.”

A háború után többen hazajöttek Endrődre. Lakásaikat feltörve, kifosztva találták.

1945 koratavaszán három kedves kislány iratkozott be a polgári iskolába. Mind az én osztályomba került. Azóta sokszor elgondolkodom azon, hogy tudtak annyi kín, szenvedés, gonoszság után annyira jók, kedvesek és kiválóak maradni? Közülük ketten tanárok, szerkesztők, írók lettek s nagy örömünkre az egyikük Kossuth- díjas. Büszke vagyok rájuk. Legyen boldog az életük, próbálják elfelejteni az embertelenség, gonoszság súlyos napjait! Szerencsére az ő nevük nem került fel a II. Világháború áldozatainak emlékművére, ahol a 44 zsidó mellett 410 további endrődi neve is olvasható.

Íme a 44 áldozat nevük szerint: Deutsch Imre, László és Sándor, Fenákel Lajos, Fischer Gyuláné, Fischer Péter, Fuck Izidor, Gelb Dezső, és neje, Gelb Sándor, Grósz Zoltán és neje, Guttmann György és neje, Hirschl Sándor, Hoffmann Józsefné, Hoffmann Lili, és Miklós, dr.Izsák Adolf és neje, Jozepovits László, Kohn Pál és neje, Kohn Béla, Kohn Berta, Kohn Ernő, Kohn Lidi, dr.Rosenzweiger Rezső és neje és lányuk, Éva, Sámuel István, Sámuel Sándor, és neje, Steiner Elemér, Steiner Mór, Spielberger József, Schwarz Ede, és neje, és Walfisch Pál.

Tisztelettel, kegyelettel, és emlékezzünk rájuk!

Végezetül idézek Áder Jánosnak, az Országgyűlés elnökének, a parlamentben április 17-én a Holokauszt Emléknapján elmondott beszédéből:

„A vészidőszak halottjai a mi halottaink, a veszteség a mi közös veszteségünk, a gyász a mi közös gyászunk.”